

TÜRK-İSLÂM MEDENİYETİ

AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Editör:

Prof. Dr. Mehmet AYDIN

Editör Yardımcıları:

Yrd. Doç.Dr. Dicle AYDIN

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ARAS

Yayın Sekreteryası:

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ARAS

Yrd. Doç. Dr. Dicle AYDIN

Sayı: 9 / Kış

KONYA - 2010

TARİHİ SÜREÇTE KAYSERİ ÇARŞISI MEKÂNSAL DEĞİŞİMİ

Mehmet UYSAL*

Özet

Tarihi süreçte önemli ticaret yolları üzerinde bulunan Kayseri kenti, bu yollara bağlı olarak önemli bir ticaret kenti özelliği kazanmış ve ticaret merkezi geniş bir alana yayılmıştır. Bu çalışmada Kayseri çarşısının tarihsel süreçte mekânsal yapısını, çarşı dokusundaki değişimi ve bu dokuda yer alan ve yok olan ticaret binalarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu analizler yapılırken yazılı kaynaklardan ve hâlihazır haritalardan yararlanılmıştır. Tarihi ticaret merkezinde yer alan yapılar bu hâlihazır haritalar üzerine işlenmiş ve değişim analizleri gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kayseri Çarşısı, ticaret mekânları, mekânsal yapı, tarihi ticaret merkezi

THE SPATIAL CHANGE IN KAYSERİ BAZAAR THROUGHOUT HISTORY

Abstract

Kayseri, which is a historical city located on the trade routes, flourished as a city of trade owing to these routes and resultantly the trade centres were dispersed over a vast area. This study aims at laying bare the spatial structure of the Kayseri Bazaar throughout history, the change in the bazaar texture and the trade buildings that still survive and once existed in this texture. Printed texts and existing maps were used while conducting the analysis. The buildings that existed in the historical commercial centre were positioned over the map and the variation analyses were in there.

Key words: Kayseri Bazaar, trade spaces, spatial structure, historical commercial centre.

1.Giriş

Tarihi süreçte Kayseri kenti konum itibariyle ulusal ve uluslararası yol ağında önemli bir noktada bulunmuş, buna bağlı olarak ta kentte ticari faaliyetler yoğun bir şekilde yapılmıştır. Bu ticari canlılık sonucu çarşı, geniş bir

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fak.Mimarlık Bölümü 42075 Kampüs Konya/Türkiye, Tlf.: +90.332.2232207, Belgegeçer: +90.332.2410635, E-posta: mimuysal@gmail.com

alana yayılmıştır. Kayseri kenti antik çağdan itibaren yapılan ticari faaliyetler sonucunda ve özellikle Selçuklular döneminde Konya ve Sivas'la birlikte Anadolu'da en önemli kentlerden biri olmuştur. Yine Osmanlı döneminde de üstlendiği yönetim ve ticari faaliyetler sonucu önemini yitirmemiş ve Cumhuriyet döneminde de var olan ticaret potansiyeli ile bölgede çekim merkezi olma özelliğini devam ettirmiştir.

2.Kayseri Çarşısı

Kayseri çarşısı mekânsal yapısı incelendiğinde geleneksel Türk çarşılarının tüm özelliklerinin halen bu dokuda görülebilmektedir. Türkiye sınırlarında İstanbul kapalı çarşısından sonra ikinci büyük, Anadolu'nun ise en büyük kapalı çarşısı bu kentte yer almaktadır. Ayrıca 16. yüzyıl Osmanlı-Türk kenti için önemli bir kentsel ve mekânsal unsur olan bedesten, halen ticaret faaliyetlerinin yapıldığı bir mekândır. Anadolu'da bulunan han yapıları içinde üç avlulu tek han yapısı olan Vezir Han, geleneksel Kayseri çarşısında yer almaktadır. Kayseri çarşısı yaya ölçeğinde gelişen bir sokak dokusu ile halen geleneksel özelliklerini devam ettirmektedir. Tarihi süreçteki ticaret yoğunluğu günümüzde de devam etmekte ve kent ticaret ekseninde gelişimini sürdürmektedir.

2.1. Türkler öncesi Kayseri çarşısı

Kayseri kenti, M.Ö. 2000-1600 yılları arasında, altın ve gümüşü mal değişiminde değer ölçüsü olarak kullanan Asurlular tarafından oluşturulmuş kolloniyal ticaret sömürge ağında Kayseri yakınlarında yer alan Kültepe (Karum Kaneş) kenti ile önemli bir ticaret merkezidir (Bayram 1997, Cantay 1998, Naumann 1998). Antik çağda da önemli bir ticaret kenti olan Kayseri, Bizans döneminde Anadolu'nun ekonomik ve sosyal düzeninin bozulmasından etkilenerek ticari önemini kaybetmiştir.

2.2. Selçuklu dönemi Kayseri çarşısı

Selçuklular döneminde, Konya'dan sonra ikinci yönetim, askeri üs, toplantı ve karar alma merkezi olan Kayseri, Anadolu doğu-batı yolu (ipek yolu) üzerindedir ve uluslararası önemli bir değişim merkezidir. Kayseri yakınlarındaki Yabanlu Pazarı uluslararası mal değişiminin yapıldığı bir fuar konumundadır. Bu pazar aynı zamanda esir pazarı olarak da kullanılmıştır (Sümer 1985). Ayrıca transit ticareti sağlayan kervansarayların da Kayseri çevresinde yoğunlaşması*, önemli bir ticaret merkezi olduğunu göstermektedir (Arık 1940, Güçlüay 1996, Kızıltoprak 2003, Sümer 1985a).

Kayseri'de fiziki yapı Selçuklular devrinde şekillenmiştir. Selçuklu döneminde Kayseri'de çarşı ve pazarlar sur dışında gelişmiş, Beylikler ve sonraki dönemlerde ticaret alanları merkezde yoğunlaşmıştır. Selçuklu

* 13.yy.da Kayseri-Sivas arasında 24 kervansaray bulunmaktadır (Cahen 1968).

döneminde, ticaret binaları şehrin güneyinde, pazar ise meydan kapısı civarındadır. Her esnaf grubunun ayrı çarşıları bulunmaktadır. Selçuklular döneminde üç han ve bir bedestenin varlığı bilinmektedir (Akşit 1998, Eravşar 1998). Selçuklular döneminde kentte bulunan çarşılar ve yerleri şu şekilde sıralanabilmektedir. Debbağlar çarşısı; surların güney-doğusu Han Cami ile Döner Kümbet arası, Kulah-duzlar Çarşısı; Debbağlar Çarşısı bitişiği Türkmen kadın ve kızların faaliyette bulundukları çarşı, Bakırcılar Çarşısı; sur dışında yeri bilinmemekte, Boyacılar Çarşısı; 14. yy.da kent kapılarından birisi Boyacı Kapısı adıyla anılmaktadır. Kuyumcular Çarşısı; İç kalenin güney kapısı Altın Kapı olarak adlandırılmakta ve bu alanda yer aldığı düşünülmektedir. At Pazarı; Meydan Kapısı civarındadır (Akşit 1998).

2.3. Osmanlı dönemi Kayseri çarşısı

Selçuklu döneminde ticaret alanının sur dışında ve kenti kuşatacak biçimde olduğu tahmin edilen Kayseri, 14.-15. yy.da açık kent modelindedir ve kapalı çarşının Ulu Cami ile beraber yer alması çarşının yine bu alanda bulunabileceğinin göstergesidir. Çarşıda her sokakta bir ticaret kolu yer almaktadır (Tanyeli 1987). Kayseri 14.-15. yy. boyunca Eretna, Dulkadiroğlu, Karamanoğlu, Osmanlı Beyliklerinin bünyesinde yer almış ve Eretna Beyliğine merkezlik yapmıştır (Göde 1987). Beylikler ve Osmanlı döneminde ticari faaliyetler sur içindedir (Baş 1996, Cezar 1981). Osmanlılar Anadolu'ya hakim olduktan sonra Kayseri ticari önemini devam ettirmiş, hatta Osmanlı'nın bu ilk dönemlerinde bir bedesten ve çarşı yapılması ticaretin canlı olduğunu gösteren kanıtlardandır (İnbaşı 1997). Kayseri 15. yy.dan itibaren çeşitli eyaletlere bağlı olarak sancak merkezliği yapmıştır. Kayseri'de kuvvetli bir ahi ve lonca teşkilatı bulunmaktadır (Karagöz 1996). Ahi Evran Kayseri'de yerleşmiş ve Anadolu'da ilk organize zanaat sitesini kurmuştur. Bu site; Dericiler Çarşısı ile bunun bitişiğinde yer alan Kulah-duzlar, Bakırcılar, Dokumacılar ve Örgücüler Çarşılarından oluşmaktadır (Bayram 1991). 1929 tarihinde çevirisi yayınlanan İbn Batuta seyahatnamesinde, İbn Batuta'nın 14. yy.da yaptığı seyahatte Kayseri'ye uğradığını ve ahilerin kenti yönettiğini bildirmektedir. Kayseri debbağlık (dericilik) ve dokumacılıkta önemli merkezlerdendir (İnbaşı 1997).

16. yy.da çok geniş bir alana yayılan çarşının, eski surun içini kapladığı görülmektedir. Meydan Kapısı ve Yeni Kapı önünden, Kiçi Kapı ve Boyacı Kapısına, buradan tekke önüne kadar çarşılar bulunmaktadır. Bu dönemde çarşının kapalı olduğuna dair bir kanıt yoktur (Çayırdağ 1981). 17. yy.da kente gelen Evliya Çelebi, Kayseri çarşısını şu şekilde tariflemektedir. Uzun çarşı, At Pazarı yanındadır ve Kapamacılar Çarşısıdır. Bunun sağında Unkapanı vardır. İç kale kapısından çıkınca Attarlar Çarşısı, sırasıyla berberler, terziler (karakeçili dükkânına kadar), bakkallar, kasaplar, börekçiler ve çörekçiler (saraçhane başına kadar) olarak sıralanmaktadır. Bakkalların olduğu Muhtesip Ağa dükkânını geçince arpacılar, kazancılar, samurcular çarşısına ve buradan iç kale önüne ulaşılmaktadır. Mevlevihane Bahçe kapısında uzun çarşı son bulmaktadır. Odun

Pazarı aynı isimle adlandırılan kale kapısında, Paşa Sarayı yanında At Pazarı ve Kapısı, Koyun Pazarı da bu civardadır (Erkiletlioğlu 1996).

Kayseri, 17. yy.dan itibaren askeri ve siyasi önemini kaybetmiş, ancak ticari canlılık ve ekonomik önemi artmıştır. Abbasizade, ticari canlılığa bağlı kervan trafiğinin yoğun olduğu Kayseri kentini ikinci İzmir (İskele) olarak adlandırmıştır (Bulduk 1998). İran kervanları İzmir'e Kayseri üzerinden ipek getirmektedir. Bu dönemde Kayseri'de sayı olarak en fazla olan esnaf grubu kasaplardır. Bunun nedeni, pastırma ve sucuk üretiminin ticarete önemli olmasıdır. Buna bağlı olarak da deri sanayi gelişmiştir. Aynı zamanda dokuma sanayisinde de üretim fazladır (Oğuzoğlu 1987). 18. yy.da ticari önemini devam ettiren kentte, 19. yy.da kent nüfusu önceki yüzyıla göre 2-3 kat civarında artmıştır. Kayseri 20. yy.da da gelişimini devam ettirmiş ve günümüzde ekonomik açıdan bulunduğu bölgede en gelişmiş merkez konumundadır (İnbaşı 1997, Özkaya 1987, Önsoy 1987).

Osmanlı döneminde; Kayseri'de ticari faaliyetlerin yoğun olması, kapalı çarşı ve yeni bir bedestenin yapılmasını sağlamıştır (Cezar 1985). Kayseri sancak beyi Mustafa Paşa tarafından 1497 yılında inşa edilen bedesten, güneyden Vezir Hanı, doğudan Sipahi Pazarı(Uzun çarşı), kuzeyden Terziler Çarşısı, batıdan Pamuk Hanı önünden geçen yolla çevrilidir. Dört ayaklı, geniş orta bölüm kare planlı ve dokuz kubbeli, kuzeyinde ve güneyinde tonozlu-kubbeli üç kısımdan meydana gelmiştir. Doğu, kuzey ve batı yöne açılan üç kapısı vardır (Çayırdağ 1981, Baş 1996, Özdoğan 1948). Bedestenin kuzey ve güneydeki bölümleri, bedestenin inşasından birkaç yıl sonra yapılmış olmalıdır. Bedestene kuzeyden ve güneyden bitişik olarak, Külhancılar/ Kuyumcular ve Haffaflar Çarşıları ekli olmalıdır (Cezar 1985).

Selçuklular döneminden kalan ve Eski Bedesten Mahallesinde yer alan ikinci bedesten olduğu tahmin edilen harap bir binadan bahsedilmektedir. Ayrıca Cumhuriyet Mahallesinde 1954-1957 yıllarında belediye tarafından inşa edilen ve Belediye İş Hanı olarak adlandırılan binanın bulunduğu alanda da bedestenin olduğu rivayet edilmektedir. Bodrum, zemin ve bir normal kattan oluşan bu çarşı, 1993'te yıkılarak yerine 1995 yılında açılan Belediye İş Hanı yaptırılmıştır (Çayırdağ 1981; Erkiletlioğlu 1998).

Kapalı çarşının en eski kısmı, Gön hanı yakınındaki 1552 tarihli Pirinççiler Çarşısıdır ve diğer kısımlarından farklı yapıdadır. Kayseri Kapalı Çarşısının daha önce ahşap olarak örtülü olduğu bilinmektedir (Evliya Çelebi, Mahmut Kadı Vakfiyesi). 1570 tarihli Mahmut Kadı Vakfiyesi uzun çarşısı; tüccarlar çarşısı, bezzazistan, saraçlar ve meydan kapısı gibi kısımlara ayrılmıştır. Çarşılarda halkın bir araya gelmesi ve ilişki kurması için bazı yerlerde genişliklerin bulunduğu bildirilmektedir. Çarşıda suların akması için kanalların bulunduğu belirtilmekte ve bu durum çarşının belirli kısımlarının açık olduğunu göstermektedir (Özdoğan 1948). 1844 yılında Kapalı Çarşıda,

Urgancılar Çarşısına paralel olarak Güpgüpzade Hacı Efendi tarafından yaptırılan Hacı Efendi Çarşısı'nda 302 adet dükkân bulunmaktadır. 1849 yılında çıkan bir yangında zarar gören Kapalı Çarşıya ilaveler yapılmış ve yine 1859 yılında Kapalı Çarşı genişletilmiştir. 14 Eylül 1870 tarihinde, ahşap olan Kapalı Çarşı tamamen yanmıştır. Hacı Efendi ve Cingüloğlu Çarşıları, kâgir olmaları nedeniyle zarar görmemiştir. Belediye başkanı Mollaoğlu Mustafa ile Maraşlı Osman Paşa Avrupa'dan mühendis getirerek, Kapalı Çarşının projelerini çizdirmiş 1804 adet dükkân yaptırmışlardır (Erkiletlioğlu 1996). Çeşitli kaynaklarda bu projeyi hazırlayan mühendisin İtalyan olduğu belirtilmektedir. Kapalı Çarşı, iç kalenin güney-batı köşesi ve batı yönünde, birbirine paralel/dik kesişen üstü tonozla örtülü sokaklar düzeninde, ızgara planlı ve kesişim noktaları farklı biçimlerde düzenlenmiştir (Cezar 1981). 1935-1936 yıllarında Kapalı Çarşının Tol Çarşı kısmı, yıkılma tehlikesiyle bir süre kapatılmış ve sokak üzerindeki örtüler kaldırılmıştır. Bürüngüz Caminin ön kısmına kadar uzanan kısımlar ve burada bulunan bir han meydanı genişletmek amacıyla yıkılmıştır (Erkiletlioğlu 1998). Saat kulesine kadar olan alana yayıldığı bilinen Kapalı Çarşının kuzey kısmında büyük tahribat vardır ve girişler belirlenmemektedir (Baş 1996).

Tarihi ticari dokuda; Baldöktü, At Pazarı, Kazancılar, Yeni, Mahkeme ve Boyacı Kapısında Kışlamaz olarak isimleri geçen hanlar günümüzde yoktur (Erkiletlioğlu 1996, Özdoğan 1948). Günümüzde ayakta olan ticaret hanları ise şunlardır;

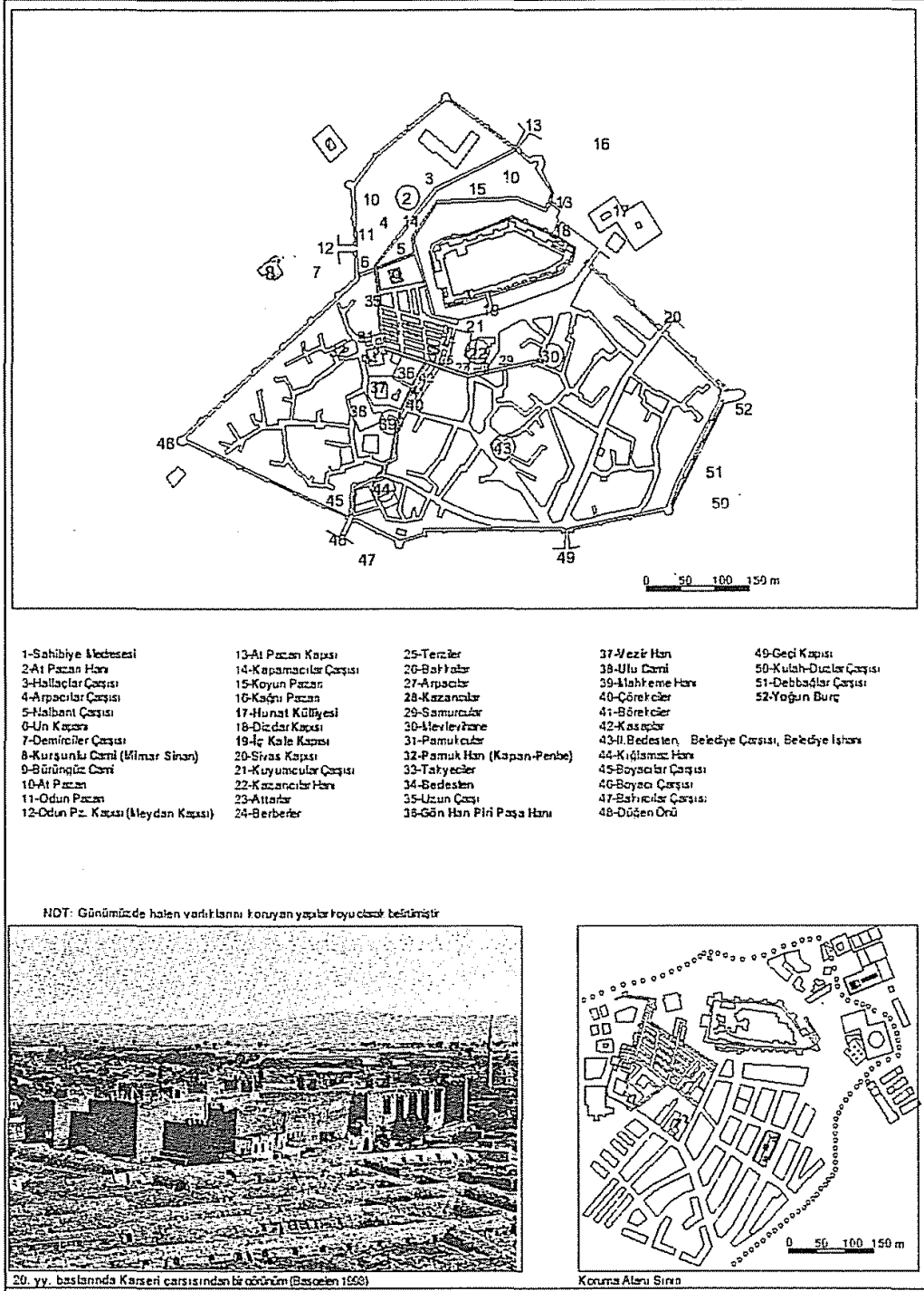
—Kapan (Pamuk-Penbe) Han; 15 yy. başlarında inşa edilmiştir. Yoğun ticari dokunun batısında, diğer binalara göre küçük ölçekli, Piri Paşa Hanından sonra en fazla tahrip olan binadır. Avlulu, revaklı, iki katlıdır ve doğudan girişi sağlanmıştır (Baş 1996).

— Piri Paşa(Gön)Hanı; hanlar içinde en fazla tahrip olan han, 1519 yılında Piri Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Vezir Han'ın I. ve III. avlusu ile Urgancılar ve Bezciler Çarşısı arasında bulunmaktadır (Baş 1996, Erkiletlioğlu 1996).

—Vezir Hanı; Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından 1724 yılında inşa ettirilmiştir. Ticari dokunun güney ucunda, Ulu Caminin kuzeydoğusunda yer almakta ve Urgancılar Çarşı girişi yanından girilmektedir. İki avlulu olarak planlanmış olup, bedesten ve han arasında kalan bölüm üçüncü bir avlu gibi düzenlenmiştir. Bu han İstanbul dışında üç avlulu tek handır. Vakfiyesine göre handa, kuyumcu, abacı, cuhacı ve kumaşçı esnafı bulunmaktadır (Baş 1996, Özdoğan 1948).

Kayseri'de günümüzde mevcut olmayan çarşılar; Kasaplar Çarşısı (Ayvasıl kapısı), Habbazlar Çarşısı, Gazzezler Çarşısı, Moytablar Çarşısı, Ot Pazarı, Kürtüncüler Çarşısı, Bakkallar Çarşısı (kale önünde), Eskiçiler Çarşısı, Kuyumcular Çarşısı, Hallaçlar Çarşısı (At Pazarı yakınında), Abdülfettah

Çarşısı, Pamukçular Çarşısı (Piri Paşa Hanı yanı), Takyeciler Çarşısı (Bedesten Kapısı yanında), Nalbant Çarşısı (Bahçe Kapısı iç yüzünde), Arpacılar Çarşısı ve Demirciler Çarşısıdır (Meydan Kapısı) (Baş 1996, Erkiletlioğlu 1996). Selçuklu ve Osmanlı döneminde ticaret merkezinde yer alan çarşılar ve binalar (Şekil 1.)'de gösterilmiştir (Uysal 2004).

Şekil 1.Kayseri Çarşısı Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Çarşı dokusu ve Ticaret Yapıları (Uysal 2004).

1813'te Kayseri'ye gelen seyyah John Macdonald Kinneir, bu dönemde kentin bir ticaret merkezi ve kentler arası pazaryeri olduğunu ifade etmiştir. Suriye ve Anadolu'nun diğer kentlerinden gelen pamuğun, bu kentte ticaretinin yapıldığını bildirmektedir. 1839'ta Kayseri'ye gelen seyyah William Francis Ainsworth, kentte ticaret alanının büyük olduğunu her malın rahatlıkla bulunabildiğini ve İzmir ile ticaret ilişkisinin varlığını anlatmaktadır. 1859-1860 yıllarında Kayseri'de İngiliz Konsoloslugu varlığından söz edilmektedir. 1858'de kente gelen Dr.H.Barth's, bu dönemde Kayseri'de büyük ve küçük ticaretin Hristiyanların elinde olduğunu belirtmiştir. Schweintz, 1905'te Kayseri'ye gelmiş, kentte ticaretin önemli olduğunu, İstanbul Kapalı Çarşısına benzeyen büyük bir kapalı çarşısının bulunduğunu bildirmiştir. 1919 yılında Kayseri'yi ziyaret eden Ewald Banse ise ticaret hayatının kentin can damarı olduğunu belirtmiştir. 19. yy. başlarında oluşan ticari yoğunluk, günümüzde kentte ticaretin canlı hale gelmesinin sebeplerindendir (Eravşar 2000).

2.4. Cumhuriyet dönemi Kayseri çarşısı

Kayseri'ye 1927'de demiryolunun gelmesi ile ulaşımındaki gelişmeler başlamış, bu ağ 1930'da Sivas yolu ile Karadeniz'e, 1933'te de Akdeniz'e bağlanmıştır. Bu bağlantı ile kentin ticari canlılığında artış olmuştur. Ayrıca 1926'da açılan uçak fabrikası ile kente 1940'lı yıllarda uçakların inmesi de sağlanmıştır. Kent dışına yapılan fabrikalar nedeniyle 1946'da belediye otobüsleri çalışmaya başlamıştır (Elverdi 2002). Kayseri kenti 1950'li yıllara kadar tipik bir ortaçağ kenti görünümündedir. 20.yy. başlarında doğu illerinden göç ve mübadeleler kentte fiziksel tahribata neden olmuştur (İmamoğlu 1996). 1950'li yıllardan sonra yoğun bir imar faaliyeti başlamış ve kentin ana strüktürünü oluşturan geniş caddeler açılmıştır. 1950'li yıllarda kamu yatırımının artması sonucu büyük bir çekim merkezi konumuna gelmiş, ticaret ve sanayi sektörü büyük gelişme göstermiştir. 1960'larda dış göç sonucu geleneksel üretim yapan imalathaneler kapanmıştır. Kent merkezi Cumhuriyet Mahallesi ile Kiçi Kapıda yoğunlaşmıştır. Bu alanda konut kullanımı azdır ve pasaj olgusu yaygındır. Kale çevresinde yaya akımı yoğundur, erişebilirlik ve ulaşılabilirliğin en yüksek olduğu bölge Cumhuriyet Meydanıdır. Kale çevresi kent dokusu olarak yapılaşmış ve sıkışıktır. Bu merkezde servis ve dükkân büyüklüklerinden dolayı depolama ve otopark sorunu vardır. Kale çevresinde 2-3 ve 5 katlı yapılaşma hakimdir. Bu alanda eski binalar yoğundur, yeni binalarda bulunmaktadır ve bina kaliteleri düşüktür. Kale çevresinde gıda, tuhafiye, banka, kuyumcu, otel ve halı kilim satıcıları yer almaktadır. Büyük mağazacılık olgusunun gelişmemiş olması, küçük ticari işletmelerin canlılığını devam ettirmesini sağlamaktadır (Ateş vd. 1999).

Kayseri'de 1841-1842 yılları içerisinde Postahane müdürlüğü kurulmuş, 1940 yılında Cumhuriyet Meydanı doğusuna Postahane binası yaptırılmıştır. Sultan Abdülaziz Fermanı ile 7 Nisan 1871 yılında belediye teşkilatı kurulmuştur. 1896 yılında kurulan Kayseri Ticaret ve Sanayi Odası, 1903 yılına

kadar faaliyet göstermemiştir. 1905 yılında faaliyetini Vezir Han'da bir odada gerçekleştirmektedir. 11 Ağustos 1906 tarihinde zabıta teşkilatı çarşı ağalığı isminde kurulmuştur. 1910 yılında, İstanbul ve Sivas yönündeki caddeler açılmıştır. 1910 yılında İlk olarak Osmanlı Bankası açılmıştır. 1911 yılında ilk Türk kolektif şirketi kurulmuş ve manifatura ticareti üzerine çalışmıştır. Kağrı Pazarındaki mezarlık kaldırılarak pazar yeri olarak düzenlenmiştir. 1916 yılında kale içinde oturanlar tahliye edilmiş, bu alan resmi daireler, hapishane ve muhacirlerin geçici iskân yeri olarak kullanılmıştır. 1930 yılında Belediyeler Kanunu ile çarşı ağalığı sıfatı kaldırılarak zabıta belediye memurluğu unvanı verilmiştir. Kazancılar Çarşısı 1935 yılında cadde genişletilerek yeniden yapılmıştır (Özdoğan 1948). 1936-1937 yıllarında çarşının en önemli caddesi olan Kazancılar Caddesine paralel olarak geniş bir cadde açılmıştır (Erkiletlioğlu 1998). 1937 yılında esnafların, 28 adet sanat kolunda faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir. 1938'de kentin ticaret merkezi, Kazancılar ve Kiçi Kapı caddesidir. Bu dönemde Kayseri'de esnaf ve dükkân sayısı 1640 civarındadır ve bu durum ticari hareketliliği göstermektedir (Özdoğan 1948).

1944-1945 yıllarında Avukat Emin Molu belediye başkanlığı döneminde Profesör Örstner ve Profesör Kemal Ahmet Aru kentin ilk imar planını çizmiştir. Ulu cami minaresinden fotoğraflar çekilerek ve eski eserler korunarak yapılan plan 1973 yılına kadar uygulanmıştır (Erkiletlioğlu 1998). Bu planda iç kalenin güneyindeki eski mahallelerde, binalar yıkılarak yerine ızgara planlı merkezi iş alanları oluşturulmuş ve iş hanları, büro binaları yapılmıştır. Kale merkez alınarak bütün yollar bu alana çıkarılmıştır. 1975 yılında Yavuz Taşcı'ya yeni imar planı yaptırılmış ve 1985 yılına kadar bu plan uygulanmıştır. 1986 yılında Bülent Berksan'a ikinci imar planı hazırlattırılmış ve 1989 yılında ek bir imar planı da yaptırılmıştır (Demirtuğ vd.1999). Kayseri kent merkezinde çarpı işareti şeklinde iki eksen üzerinde gelişmiş ve kesişen alanda ticaret merkezi yer almıştır. Giyime ve hayvansal ürünlere dayalı sektörler gelişmiştir. Ortalama iş yeri büyüklüğü 45 m²'dir. Kayseri'de dükkânların %67'sinin kira olması, vakıf olgusunu akla getirmektedir (Anonim 1985). Hunat Cami kuzeyi sebze halidir, 1980'lerde yıkılıp bu bina yerine Alemdar iş merkezi, PTT, Migros Çarşı ve İş Hanı yapılmıştır. Merkez konum kalenin yer aldığı kent, ışınsal bir sistemle kurulmuştur. Kayseri iç kalesindeki düzensiz doku yıkılarak yeni düzenleme yapılmıştır (Aru 1998). Kentsel dokunun sit alanı olarak belirlenmesi GEEAYK'nın 8.2.1975 tarih ve 8271 kararıyla olmuştur. Eski sit alanı, iç kale ve çevre doku olarak belirlenmiş, sit alanı sonra daraltılmış ve 9 hektarlık alan kentsel sit alanı olarak belirlenmiştir. Koruma amaçlı imar planı hazırlanmış ama uygulanmamıştır (Eravşar 1998).

Kayseri Bayındırlık İl Müdürlüğü mimarlarından, Kapalı Çarşı onarımı kontrolörü Mehmet İkiler ile yapılan görüşmede (22.07.2002) şunları belirtmiştir;

1977 yılında çıkarılan 2082 sayılı İstanbul, Bursa ve Kayseri Kapalı Çarşıları korunması ve onarılması ile ilgili yasaya göre, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı

gözetiminde onarımının yapılacağı belirtilmiştir. Kapalı Çarşı'da mülkiyeti çoğunlukla, özel kişilere veya özel vakıflara (Hacı Mustafa Güpgüpoğlu Vakfı, Hacı Kılıç Cami Vakfı vb.) ait olan 800 dükkân vardır. Dükkânlar arasındaki sokaklar tonozla örtülüdür. Cumhuriyet Meydanının ortasına kadar devam ettiği tespit edilen Kapalı Çarşı, 1980'li yıllarda bakımsızlıktan dolayı harabeye dönmüş durumdadır. Bu yıllarda Kapalı Çarşıya ait rölöve projeleri yoktur, sadece belediyede 1946 tarihli kadastrosu bulunmaktadır. Onarımın ilk bölümü olan Öz Sokak, Karanlık Çarşının rölöve ve restorasyon projeleri 1982 yılında hazırlanmıştır. Kapalı Çarşının bu ilk bölümün onarımına 1982 yılında başlanmış ve 1984 yılında bu bölümün onarımı tamamlanmıştır. Öz Sokak'ta hayvan bağlama yerleri sonradan dükkâna çevrilmiştir. Bu alanda bulunan Vezir ve Gön Hanlarının onarımı Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yapılmıştır. Ancak Pamuk Han'ın onarımı yapılmamıştır. 1983 yılında tüm Kapalı Çarşının rölövesi yapılmış ve restorasyon projeleri hazırlanmıştır. Projeler 1985 yılında Anıtlar kurulunda onaylanarak, aynı yıl ihaleye çıkarılmıştır. İkinci bölümü oluşturan 700'e yakın dükkânın onarımı 1992 yılına kadar sürmüştür.

Son kısmın onarımı aşamasında, araştırma neticesinde Kapalı çarşı altında Pervane Medresesi kalıntıları olduğu tespit edilmiş ve Koruma Kurulu onarımları durdurmuştur. 1988 yılında Prof. Dr. Haluk Karamağaralı önderliğinde bir heyet incelemeler yaparak, kalıntıların ortaya çıkarılması kararını almıştır. 1988-1998 sürecinde iş gecikmiş, hiçbir kurum çözüm üretememiştir. 10 yıl boyunca boşaltılan 50 adet dükkân restore edilememiştir. 1998 yılında Mimarlar Odası ve diğer kurumlar olayı gündeme getirerek, Vakıflar ve Kültür Bakanlığı'ndan çözüm bulmaları için istekte bulunmuşlardır. Bu girişimlerle Bayındırlık İl Müdürlüğü, kapalı çarşı altındaki kalıntıları koruyarak yeni bir proje hazırlamış ve Pervane Medresesi kalıntıları korunmuştur. 1998-1999 yılında Koruma Kurulundan onay alınmış, 2001 yılında ihale edilmiş ve onarımların 2003 yılında bitirilmesi planlanmıştır. Kapalı Çarşı onarımlarında malzeme olarak taş, beton ve ahşap kullanılmıştır. Onarım sürecinde Maliye Bakanlığı tüm ödemeleri yapmış, mal sahiplerinden kredili olarak ödemeler geri alınmıştır.

3.Kayseri Çarşısında Mekânsal Değişim Analizleri

Kayseri çarşısındaki değişim analizleri(Tablo 1), ticari doku, ulaşım ağı ve arazi kullanım ölçütlerine göre yapılmıştır. Bu tablolardan da görüleceği üzere tarihi süreçte dört dönemde hali hazır haritalarda analizler yapılmıştır.

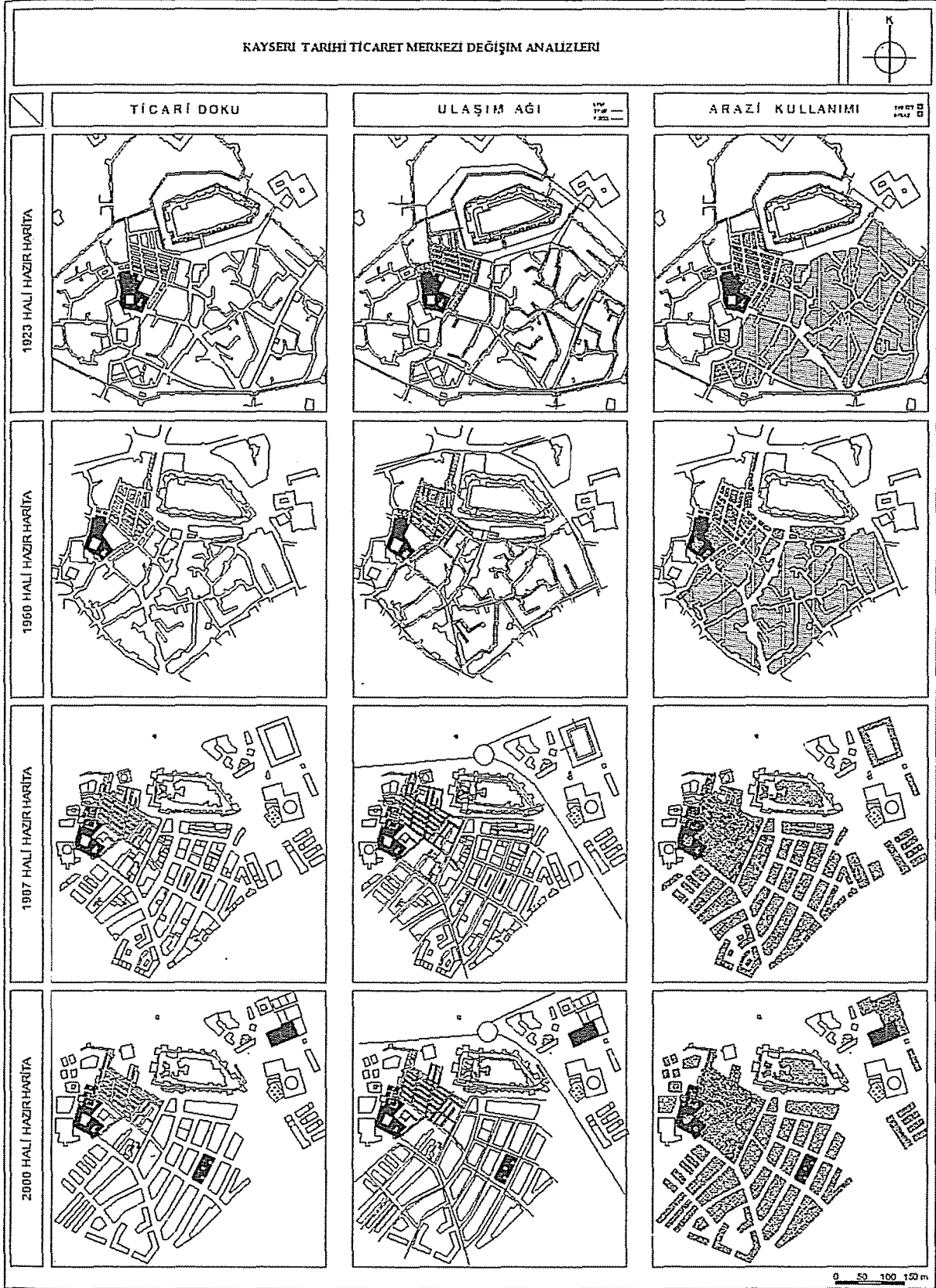
Bu analizler sonucu yapılan tespitler şu şekilde sıralanabilmektedir; Kayseri kentinde, geleneksel ticari faaliyetler kapalı çarşıda sürdürülmektedir. Açık çarşı dokusu ise kent kapılarına doğru gelişmiş ve gridal doku özelliği devam etmektedir. 19. yy.da yangınlar sonucu, ticari dokuda yenilemeler ve kapalı çarşı yapılmıştır. İmar planları uygulamaları sonucu, tarihi ticaret merkezinde caddeler ve meydanlar oluşturmak amacıyla kapalı çarşı dokusunun bir kısmı

yıkılmıştır. Bu yıkımlarla kapalı çarşıya yaya bağlantılarını sağlayan kapılar da yıkılmıştır. Tablo 1.'de de görüleceği üzere yeni açılan caddeler, konut bölgesinden ticari dokuya bağlantıları zayıflatmıştır. Kentte ticari faaliyetlerin yoğun olması sonucu ve imar planları ile ticari bölgenin etrafındaki organik konut dokusu yıkılıp, yeni yapılanmalar sonucu büyük adalardan meydana gelen gridal ticaret kent dokusu oluşmuştur. Kentsel ticari dokuda açık pazar ve hal alanlarının yıkılarak yerine yeni çarşıların yapılması bu kentte de görülmektedir. Kentte 1950'li yıllarla beraber oto ulaşımının önem kazandığı açılan caddelerle görülebilmektedir. Tablo 1'den de anlaşılabacağı üzere, kentte arazi kullanımı 20. yy. başlarında kapalı çarşı çevresindeyken, günümüzde Kayseri dış kalesinin çevrelediği alanın tamamına yakını ticaret amaçlı olarak kullanılmaktadır (Uysal 2004).

4.Sonuç

Kayseri, tarihi süreçte önemli bir ticaret merkezidir. Günümüzde de yoğun ticari aktivite sürmektedir ve kapalı çarşı önemini devam ettirmektedir. Tarihi ticari merkezde yıkımlar genelde 20. yy. ikinci yarısından sonra cadde açma ve meydan oluşturma amacıyla yapılmıştır. 1950'li yıllardan sonra göç ile artan nüfus, kent merkezine baskı oluşturmuş ve birçok ticaret hanının yıkılıp yerlerine yeni pasaj olgusunun hâkim olduğu ticaret binaları yapılmıştır. Tarihi ticaret dokusunda yıkımlar sonucu oluşturulan mekânsal organizasyonda yapı adaları geniş bir alana yayılmış ve buna paralel olarak da bina yükseklikleri ve kütle büyüklükleri artmıştır. Az katlı geleneksel çarşı dokusunun hemen çevresinde oluşan bu yüksek yapılaşma ile görsel ilişki ve mekân bütünleşmesi yok olmuştur. Çarşı içinde sokak bazında yapılan düzenlemeler ile ticari faaliyetlerin devamlılığını sağlanmış, hem de mekânlar daha nitelikli hale getirilmiştir. Kayseri geleneksel çarşısı; kapalı çarşı, açık çarşı dokusu, iç kale, bedesten, hanları ve bu dokuyla bütünleşmiş camileri ile hem kentsel doku, hem de silüet olarak özgünlüğünü korumaktadır. Günümüzde kentte perakende ticaretin bir bölümü alış veriş merkezlerinde geçmesine rağmen, Kayseri çarşısında geleneksel ticaret devamlılığını sürdürmektedir.

Tablo 1. Kayseri arşısı değişim analizleri (Uysal 2004).

5.Kaynaklar

AKŞİT, A., 1998, "Selçuklular Devrinde Kayseri Şehrinin Fiziki Yapısı", II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, 16-17 Nisan 1998, Erciyes Ün. Kayseri ve Yöresi Tarih Arş. Mer. Yay. No:3, Kayseri.

ANONİM, 1985, "Kayseri İmar Plan Raporu".

ARIK, R.O., 1940, "Tarihte Kayseri", Çığır Mecmuası, cilt:8, sayı:89-90, sayfa:106-116, Ankara.

ARU, K.A., 1998, "Türk Kenti", YEM yayınları, İstanbul.

ATEŞ, M. ve ark., 1999, "Kayseri Kent Merkezinde Ticaret ve Hizmetler Sektörü Raporu", S.Ü. Müh. Mim. Fak. Şehir ve Böl. Pl. Böl. Proje VII öğrenci çalışması, Konya.

BAŞ, A., 1996, "Kayseri Ticaret Yapıları Üzerine Bir Araştırma", Kayseri Büyükşehir Bel. Kültür Yay. No:15, Kayseri.

BAŞGELEN, N., 1998, "Bir Zamanlar Kayseri", Arkeoloji ve Sanat Yay., Bir Zamanlar Kentler Dizisi:7, İstanbul.

BAYRAM, M., 1991, "Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu", Damla Yayınları, Konya.

BAYRAM, S., 1997, "Koloni Çağında Kayseri'nin Ticari Hayatı", I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, 11-12 Nisan 1996, Erciyes Ün. Kayseri ve Yöresi Tarih Arş. Mer. Yay. No:1, Kayseri.

BULDUK, Ü., 1998, "Halil Abbasizade'ye göre XIX. Yüzyılda Kayseri", II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, 16-17 Nisan 1998, Erciyes Ün. Kayseri ve Yöresi Tarih Arş. Mer. Yay. No:3, Kayseri.

CEZAR, M., 1981, "XIV-XVI. Yüzyıllar Türk Şehrinde Çarşının Konumu ve Çarşıların En Tipik Yapısı", Akademi Mimarlık ve Sanat, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, sayı 10, yayın no:82, s.11-26, İstanbul.

CEZAR, M., 1985, "Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi", Mimar Sinan Ün. Yay. 9, Milli Egt. Yayınevi, İstanbul.

CAHEN, C., 1968, "Ibn Sa'id Sur L'Asie Mineure Seldjuquide", A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt:IV, sayı:10-11, sayfa:41-50, Ankara.

CANTAY, G., 1998, "Kayseri ve Kervan yolları I", II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, 16-17 Nisan 1998, Erciyes Ün. Kayseri ve Yöresi Tarih Arş. Mer. Yay. No:3, Kayseri.

ÇAYIRDAĞ, M., 1981, "Kayseri Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları", Vakıflar Der., 13.Sayı, S. 531-582, Vakıflar Gen. Müd. Yay., Ankara.

DEMİRTUĞ, Ş. ve ark., 1999, "Kayseri İli Ulaşım Etüt Raporu", S.Ü. Müh. Mim. Fak. Şehir ve Böl. Pl. Böl. Proje VII öğrenci çalışması, Konya.

ELVERDİ, İ., 2002, "Ticaret ve Sanayi Odaları Uzun ve Çetin Bir yol", Kayseri Ticaret Odası Dergisi, sayı:12, s.7-18, Kayseri.

ERAVŞAR, O., 1998, "*Ortaçağ'da Kayseri Kent Dokusu Gelişimi*", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi ABD, Basılmamış Doktora Tezi, Konya.

ERAVŞAR, O., 2000, "*Seyahatnamelerde Kayseri*", Kayseri Ticaret Odası Yayınları:30, s.78,124,125,143,260,320,321, Kayseri.

ERKİLETLİOĞLU, H., 1996, "*Osmanlılar Zamanında Kayseri*", Kayseri Büyükşehir Bel. Kültür Yay. No:5, Kayseri.

ERKİLETLİOĞLU, H., 1998, "*Kayseri Yakın Tarihinden Notlar*", Kayseri Ticaret Odası Yay. No:21, Kayseri.

GÖDE, K., 1987, "*Beylikler Döneminde Kayseri*", I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri, Kayseri Belediye ve Özel İdare Bir. Yay. No:3, s.18-20, Kayseri.

GÜÇLÜAY, S., 1996, "*Selçuklular Dönemi Kayseri'nin Ticari İmkanları*", I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, 11-12 Nisan 1996, Erciyes Ün. Kayseri ve Yöresi Tarih Arş. Mer. Yay. No:1, Kayseri.

İBN BATUTA, 1929, "*Ibn Battūta Travels in Asia and Africa; 1325-1354*", H.A.R.GIBB (trans.), George Routledge and Sons Limited Press, London.

İKİLER, M., 2002, "*Kayseri Kapalı Çarşı kontrolörü Mimar Mehmet İkiler ile sözlü görüşme*", Bayındır İl Müdürlüğü, Kayseri.

İMAMOĞLU, V., 1996, "*20.Yüzyılın İlk Yarısında Kayseri Kenti: Fiziki Çevre ve Yaşam*", I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, 11-12 Nisan 1996, Erciyes Ün. Kayseri ve Yöresi Tarih Arş. Mer. Yay. No:1, Kayseri.

İNBAŞI, M., 1997, "*XVI.Yüzyılda Kayseri'nin İktisadi Yapısı ve Esnaf Teşkilatı*", I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, 11-12 Nisan 1996, Erciyes Ün. Kayseri ve Yöresi Tarih Arş. Mer. Yay. No:1, Kayseri.

KARAGÖZ, M., 1996, "*XVIII.Asrın İlk Yarısında Osmanlı İdare Taksimatı İçerisinde Kayseri'nin İdari Durumu*", I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, 11-12 Nisan 1996, Erciyes Ün. Kayseri ve Yöresi Tarih Arş. Mer. Yay. No:1, Kayseri.

KIZILTOPRAK, S., 2003, "*Asya ve Kafkaslardan Ortadoğu'ya Memlûk Adayı Kölelerin Ticareti ve Köle Ticaret Yolları*", Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri (9-10 mayıs 202), s. 153-164, Dünya Yayınları, İstanbul.

NAUMANN, R., 1998, "*Eski Anadolu Mimarlığı*", Çev. Marda, B., Türk Tarih Kurumu Yay., IV. Dizi-Sa. 9c, Ankara.

OĞUZOĞLU, Y., 1987, "*17.Yüzyılda Kayseri*", I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri, Kayseri Belediye ve Özel İdare Bir. Yay. No:3, s.32-35, Kayseri.

ÖNSOY, R., 1987, "*19. Yüzyılın Sonunda Kayseri'nin İktisadi ve Ticari Durumu*", I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri, Kayseri Belediye ve Özel İdare Bir. Yay. No:3, s.41-43, Kayseri.

ÖZDOĞAN, K., 1948, "*Kayseri Tarihi Kültür ve Sanat Eserleri*", Erciyes Mat., Kayseri.

ÖZKAYA, Y., 1987, "*18. Yüzyılda Kayseri*", I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri, Kayseri Belediye ve Özel İdare Bir. Yay. No:3, s.36-39, Kayseri.

RESMÎ GAZETE, "İstanbul, Kayseri, Bursa Kapalı Çarşılarının onarımı ve imarı hakkında kanun", 24 Mart 1977, Sayı 15888, Kanun no:2082, Ankara.

SÜMER, F., 1985, "Yabanlı Pazarı; Selçuklular Zamanında Milletlerarası Büyük Bir Fuar", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, sayı:37, sayfa:1-99, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara.

SÜMER, F., 1985a, "Tarihte İlk Uluslararası Fuar (Yabanlı Pazarı Üzerine Bir Konuşma)", İSO Dergisi, cilt:20, sayı:237, sayfa:52-55, İstanbul Sanayi Odası Yayınları, İstanbul.

TANYELİ, U., 1987, "Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. yy)", İTÜ Fen Bil. Ens., Doktora tezi, İTÜ Mimarlık fakültesi baskı atölyesi, s.78-79, İstanbul.

UYSAL, M., 2004, "Tarihi Merkezlerde Ticaret Mekânlarının Değişim/Dönüşüm Analiz Yaklaşımı; Konya, Kayseri, Sivas", Selçuk Ün.Fen Bil. Ens., Basılmamış Doktora Tezi, Konya.